

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Центр українознавства

Комісія УГКЦ у справах мігрантів

УКРАЇНОЗНАВЧИЙ АЛЬМАНАХ

Випуск 15

Київ
2014

Українознавчий альманах. Випуск 15. – К., 2014. – 248 с.

Випуск присвячено дослідженню міграційних процесів у контексті цивілізаційних трансформацій України й українства в добу глобалізації. Це актуальна і недостатньо вивчена в українській соціогуманітаристиці проблема, яка виокремлюється на перетині українознавства, міграціології, цивіліології, політології, філософії, правознавства, історії та психології. Автори статей висвітлюють широке коло наукових питань: роль міграційних процесів у сучасному глобалізованому світі; різні наукові підходи до вивчення цивілізаційного поступу українства; міграційні процеси у філософському та культурно-історичному контексті; теоретичні засади осмислення зовнішньої і внутрішньої міграції українців; політико-правове забезпечення конструктивної державної міграційної політики України; наслідки масової еміграції з України; явище соціального сирітства в Україні; правові та організаційні засади захисту прав дітей трудових мігрантів; пошук інноваційних моделей і технологій соціальної роботи з дітьми мігрантів; формування освітнього та культурно-інформаційного простору в умовах еміграції; особливості комунікації мігрантів та їхніх родин; культурно-мистецьке та суспільно-політичне життя українців в умовах еміграції; збереження колективної ідентичності українства в умовах глобалізації; роль сім'ї та Церкви у збереженні духовності, християнських та сімейних цінностей в умовах трудової міграції; повернення українців на Батьківщину як стратегічне завдання міграційної політики держави.

Для науковців, викладачів, студентів, аспірантів ВНЗ та широкого кола осіб, що цікавляться українознавчою проблематикою.

The main subject of the issue is the process of migrations in the context of civilization transformations of Ukraine and Ukrainians in the age of Globalization. This theme is actual and at the same time poor-studied in Ukrainian Social Studies and Humanities. It also has an interdisciplinary character on the cross of Ukrainian Studies as well as Migration, Civilization and Political Studies, but also Philosophy, Jurisprudence, History and Psychology. The authors of the articles investigate the wide circle of questions, such as: the role of migration's processes in the modern globalized world; different scientific approaches to the study of civilization development of Ukrainians; processes of migrations in philosophical and culturally-historical context; theoretical foundation of understanding of inner and outward migration of Ukrainians; political and legal basis of constructive state migration policy of Ukraine; consequences of mass migration from Ukraine; the Ukrainian phenomenon of social orphanage; legal and organizational basis for Protection of rights of the labor migrants' children as well as search for innovative models and technologies of social work with them; forming of educational and culturally-informative space under the conditions of emigration; peculiarities of communication of migrants with their families; culturally-artistic and socio-political life of Ukrainian Migrants, preservation of collective identity of Ukrainians in the age of Globalization; the role of family and Church in prevention of spiritual culture, Christian and family values during the period of labor migration; return of Ukrainian to their Motherland as strategic aim of migration policy of the state.

For scientists, lecturers, students and post-graduate students as well as for all readers interesting in Ukrainian Studies.

Відповідальний редактор

д-р політ. наук, проф. *Микола Обушний*

Відповідальні за випуск

Ніна Авер'янова, Тетяна Воропаєва, Сергій Конча

Редакційна колегія:

М. І. Обушний, д-р політ. наук, проф. (відп. ред.); С. Р. Кагамлик, канд. істор. наук, ст. наук співроб. (заст. відп. ред.); К. А. Кобченко, канд. істор. наук (відп. секретар); І. В. Верба, д-р істор. наук, проф.; Л. П. Гнатюк, д-р філол. наук, доц.; Т. Г. Горбаченко, д-р філос. наук, проф.; Л. В. Грицик, д-р філол. наук, проф.; М. В. Довбищенко, д-р істор. наук, доц.; О. П. Івановська, д-р філол. наук, проф.; В. П. Капелюшний, д-р істор. наук, проф.; В. Ф. Колесник, д-р істор. наук, проф.; А. Є. Конверський, д-р філос. наук, проф., акад. НАН України; В. І. Лубський, д-р філос. наук, проф.; А. К. Мойсієнко, д-р філол. наук, проф.; В. І. Панченко, д-р філос. наук, проф.; Г. Ф. Семенюк, д-р філол. наук, проф.; В. І. Сергійчук, д-р істор. наук, проф.; О. І. Салтовський, д-р політ. наук, проф.; Ю. М. Сорока, д-р істор. наук, проф.; О. І. Ткач, д-р політ. наук, проф.; В. Ф. Цвих, д-р політ. наук, проф.; Л. О. Шашкова, д-р філос. наук, проф.; М. А. Шульга, д-р політ. наук, проф.; В. І. Ярошовець, д-р філос. наук, проф.; Ч. С. Кірвель, д-р філос. наук, проф., зав. каф. філософії Гродненського держ. ун-ту ім. Лики Купали (Білорусь); А. М. Кумиков, д-р філос. наук, проф. каф. філософії Кабардино-Балкарського держ. ун-ту (Російська Федерація); Л. Здибел, д-р філософії (габілітов.), проф. Ін-ту філософії Ун-ту імені Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін, Респ. Польща); Я. Мокляк, д-р історії (габілітов.), проф. Ін-ту історії Ягеллонського ун-ту (м. Краків, Респ. Польща).

Затверджено Вченою радою філософського факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

(Протокол № 9 від 25 червня 2014 року)

Зареєстровано Міністерством юстиції України.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16411–4883Р від 04.02.2010 р.

Згідно постанови ВАК України № 1-05/2 від 23 лютого 2011 р.

«Українознавчий альманах» визнано фаховим виданням
у галузі політичних, філософських, історичних та філологічних наук.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2014

© Центр українознавства, 2014

© Комісія УГКЦ у справах мігрантів, 2014

ЗМІСТ

Обушний Микола. Міграційні процеси у цивілізаційному вимірі. 7

Селещук Григорій. Сучасні методологічні підходи до аналізу міграційних процесів 9

I. Міграція як об'єктивний вимір глобалізаційних процесів

Алксєєнко Ірина. Міграція, регіони і регіоналізм в історичній динаміці 11

Музичко Олександр. Міграції південноукраїнських науковців у перших десятиріччях ХХ ст. 29

Брацун Валентина. Трудова міграція українців: російський контекст 13

Ожеховський Марчін. Міграція з Польщі у 2000–2010 роках: ґене́за, перебіг, наслідки 32

Дроботенко Микола. Міграція науковців та молоді як загроза втрати інтелекту нації 16

Петруньок Борис. Кримськотатарські громадські організації періоду репатріації в контексті міграційних процесів 35

Жолоб Ігор. Глобалізація та транснаціональна міграція 20

П'ятковська Оксана. Місце України в сучасних глобальних міграційних процесах. 39

Конча Сергій. Проблематика природи етногенезу на тлі теорій багатоваріантності історичного розвитку 22

Чирков Олег. Історія міграції української людності: стан висвітлення в українській Вікіпедії 44

II. Державна міграційна політика України, правові та організаційні засади захисту прав дітей трудових мігрантів

Бондаренко Марина. Вплив імміграційної політики Бразилії на еміграційні потоки з України. 49

Онищук Віталій. Інституціональні та правові основи міграційних процесів 60

Караван Ольга, Кириєнко Андрій. Правовий захист українських дітей в іноземних юрисдикціях 52

Піляєв Ігор. Актуальні проблеми державної міграційної політики України в євроінтеграційному контексті. 63

Мусієнко Ірина. Діаспоральна політика та її вплив на європейське сприйняття України 54

Хвіст Вікторія. Деякі аспекти державної міграційної політики та пересувань українського населення в 1990-х роках. 65

Одинець Світлана. Транснаціональна мобільність українців Італії: чинники розвитку і основні моделі 57

III. Формування освітнього простору в умовах еміграції, збереження християнських та сімейних цінностей

Антонюк Тетяна. Гармонізація української системи освіти з міжнародними стандартами як головна передумова інтеграції у світовий освітній простір. 69

Ковтун Людмила. Цивілізаційний контекст християнізації Київської Русі 87

Буштин Мирослава. Християнські цінності як основа формування освітнього простору в умовах еміграції: досвід та перспектива участі УГКЦ. 72

Кононенко Алла. Роль Музею Національного науково-дослідного інституту українознавства у співпраці зі світовим українством 90

Газізова Олена. Роль українознавства як навчально-виховного предмета у формуванні громадянських цінностей сучасної молоді в умовах глобалізації. 75

Лозова Ольга. Образ дому та сім'ї у внутрішніх мігрантів України 93

Гінда Олена. Часопис «До Світла» як «народний літопис» української трудової еміграції в Італії кінця ХХ – початку ХХІ століть. 78

Малиновська Олена. Шкільництво для дітей мігрантів: деякі аспекти міжнародного досвіду 96

Кагамлик Світлана. Празький осередок української еміграції міжвоєнного періоду в контексті діяльності Михайла Обідного . 81

Рижан Іванна. Піша проща як духовне спілкування та місце зустрічі родин мігрантів: досвід УГКЦ. 99

Ковальчук Наталія. Феномен святості крізь призму Києво-Печерського Патерика 84

Сегеда Сергій. Усипальниця гетьмана Данила Апостола: історія, дослідження, сучасний стан. 102

Чуба Галина. Українські студії в Ягеллонському університеті: минуле і сучасне 105

Шульга Яна. Святиня на Аскольдовій могилі як об'єкт внутрішнього паломництва у ХVІІІ ст. 109

IV. Збереження української ідентичності в умовах глобалізації

Бойко Світлана. Співпраця між діаспорою та Україною в галузі українознавства. 113

Брацкі Артур. Глобалізація та націєтворчі процеси в Україні: соціолінгвістичний контекст 117

Воропасва Тетяна. Світове українство крізь призму цивілізаційної ідентичності	119	Огірко Олег. Роль Церкви у збереженні національної ідентичності	148
Герегова Світлана. Проблема збереження національної ідентичності українців в умовах глобалізації	125	Пархоменко Наталія. Специфіка адаптації мігрантів в інокультурних умовах	150
Годованська Оксана. Діаспора як форма збереження української ідентичності (на прикладі Королівства Іспанії)	129	Розумний Максим. Цивілізаційний вибір України: аналіз альтернатив	153
Дзира Олеся. Ідеологічна платформа українського ліберального руху в Канаді у 1918–1939 рр. (на прикладі програмних документів Союзу українців самостійників)	132	Савойська Світлана. Механізми взаємодії між центральними та місцевими органами влади у сфері мовної політики	156
Лаврик Дар'я. Код української ідентичності в номінаціях міфічних образів	135	Стефаненко Наталія. Етнічна ментальність як фактор адаптації українців за кордоном	159
Литвин Андрій. Збереження української ідентичності в Росії початку XXI ст. (погляд із Карелії)	139	Федорченко Ірина. Цивілізаційний потенціал національного характеру українських трудових мігрантів	161
Лялька Тетяна. Роль громади у збереженні національної та культурної ідентичності мігрантів в Україні	141	Чик Анна. Роль колективної пам'яті у формуванні національної ідентичності	164
Набруско Віктор. Інформаційний простір України: загрози національній ідентичності та інформаційному суверенітету	143	Щигельська Галина. Роль етнічної батьківщини у збереженні національної ідентичності співвітчизників за кордоном	166
		Яворський Микола. Міграція та реконструкція ідентичності на прикладі досвіду сучасних трудових мігрантів з України	169

V. Проблема соціального сирітства в Україні, пошук інноваційних моделей і технологій соціальної роботи з дітьми мігрантів

Бевз Галина. Соціальна адаптація прийомних батьків у контексті замісної опіки над дітьми	173	Скриннікова Вікторія. Проблема соціального сирітства в Україні	184
Плеханова Аліна. Проблема соціалізації підлітків-сиріт в Україні	176	Шептицька Тетяна. Проблеми виховання української молоді в діаспорній думці XX ст.	189
Роль Ольга. Формування ґендерної ідентичності особистості у підлітковому віці	178	Щербя Галина. Еміграція молоді з України як індикатор соціального сирітства дітей мігрантів	192
Серковська-Монка Ядвіга. Євро-сирітство: заробітчанська міграція як проблема сучасної родини	181	Яворська Ірина. Покинуті діти як соціальний феномен економічної міграції кінця XX – початку XXI ст. (на матеріалах Чернівецької області)	194

VI. Культурно-мистецьке та суспільно-політичне життя українців в умовах еміграції

Авер'янова Ніна. Іван Похитонов у європейському культурному просторі	199	Мохнатюк Ігор. Методологія історичних досліджень у спадщині І. Франка: здобутки українства у контексті європейської цивілізації	221
Гуменюк Олена. Культурно-освітня діяльність українських студентів у Польщі в 1920–1939 рр. у контексті репрезентації здобутків української еміграції	202	Сорочук Людмила. Форми збереження й побутування етнокультурної традиції в українській діаспорі	225
Дем'яненко Людмила. Національні та європейські джерела художньої образності української прози кінця XIX – початку XX ст.	205	Стамбол Ігор. Діяльність Івана Липи в Тарнівській філії Української партії Самостійників Соціалістів	228
Єржиківська Наталя. Проблема становлення й утвердження канону «Празької школи»	209	Ханенко-Фрізен Наталія. Трудова міграція та літературна творчість: До питання визначення феномена «заробітчанської» літератури	230
Іванчишен Віталій. Каменотесний промисел у традиційній культурі подільян кінця XIX – початку XXI ст. (на прикладі с. Буші Ямпільського району на Вінниччині)	213	Шептицька Тетяна. «Київські екслібриси» Богдана Бойчука: українська столиця очима поета-емігранта	238
Ковач Євгенія. Інформаційний простір українців у США.	216	Янковська Жанна. Лінгвістично-стилістичні вияви фольклоризму в українській літературній прозі першої половини XIX століття	241
Литвиненко Олена. Роль української діаспори в інформаційному контексті Євро-2012	218		

In memoriam...

Сверстюк Євген. Потрібна висота духу	244
---	-----

Рецензії

Обушний Микола. Усатенко Т. П. Епістемологія українознавства: педагогічний концепт	246	Цвях Володимир. Світлана Савойська. Наукове кредо Володимира Панібудьласки у новітніх парадигмах історично-політичного простору: Монографія.	247
Відомості про авторів.	248		

CONTENT

Obushnyj Mykola. Migration's Processes in Civilization Dimension	7	Seleshchuk Grygorij. Current Methodological Approaches to the Analysis of the Processes of Migration	9
---	---	---	---

I. Migration as an Objective Dimension of Globalization's Processes

Aleksejenko Iryna. Migration, Regions and Regionalism in Historical Dynamics	11	Musychko Oleksandr. Migrations of Scientists from South Ukraine in the First Decades of the 20 th Century	29
Bratsiun Valentyna. Labour Migration of Ukrainians: the Russian Context	13	Orzechowski Marcin. Migration from Poland in 2000-2010 th : Genesis, Course, Effects	32
Drobotenko Mykola. Migration of Scientists and Youth as a Threat of Loss of National Intelligence	16	Petruniok Boris. Krym-Tatar Non-Government Organizations at Time of Repatriation in the Context of Migration's Processes	35
Zholob Ihor. Globalization and Transnational Migration	20	Piatkovska Oksana. Place of Ukraine in the Modern Global Processes of Migration	39
Koncha Sergiy. Problems of Ethnogenesis' Nature on the Background of Theories of Historical Development's Multiversity	22	Chyrkov Oleg. History of Migrations of the Ukrainian Population: the Stage of Presentation in Ukrainian Wikipedia	44

II. State Migration's Policy of Ukraine, Legal and Organizational Basis for Protection of Labor Migrant Children's Rights

Bondarenko Maryna. Influence of Immigration Policy in Brasilia on the Emigration's Waves from Ukraine	49	Onyshchuk Vitaliy. Institutional and Legal Foundations of Migration Processes	60
Karavan Olha, Kyryienko Andriy. Legal Protection of Ukrainian Children in Foreign Jurisdictions	52	Piliaiev Igor. Actual Problems of State Migration's Policy of Ukraine in the Context of European Integration Proceses	63
Musiienko Iryna. Diaspora Policy and its Impact on the Perceptions of Ukraine in Europe	54	Khvist Victoriaia. Some Aspects of State's Migration Policy and the Movement of the Ukrainian Population in the 1990s	65
Odynets Svitlana. Transnational mobility of Ukrainian Women in Italy: Factors of Development and Main Patterns	57		

III. Formation of Educational Space under Conditions of Emigration, Preservation of Christian and Family Values

Antoniuk Tetiana. Harmonization of Ukrainian Educational System with International Standards as the Main Precondition of its Integration into the World Educational Space	69	Kovtun Liudmyla. Civilization's Context of Christianization on the Kyiv Rus	87
Bushryn Myroslava. Christian Values as a Basics of Formation of Educational Environment under the Conditions of Emigration: Experience and Perspectives of Participation of the Ukrainian Greek-Catholic Church	72	Kononenko Alla. The Role of the Museum of the National Research Institute for Ukrainian Studies in Cooperation with Ukrainians all over the World	90
Gazizova Olena. The Role of Ukrainian Studies as Educational Subject in the Formation of Civil and Patriotic Values of Modern Youth under the Conditions of Globalization	75	Lozova Olga. The Image of Home and Family by Internal Migrants in Ukraine	93
Hinda Olena. Magazine «Do Svitla» as a "Folk Chronic" of Ukrainian Labor Migrants in Italy at the End of the 20 th – on the Beginning of the 21 st century	78	Malynovska Olena. Schooling for Migrant's Children: Some Aspects of the International Experience	96
Kagamlyk Svitlana. Prague Center of Ukrainian Emigration of the Interwar Period in the Light of Mykhailo Obidny's Activity	81	Ryzhan Ivanna. Pedestrian Pilgrimage as a Spiritual Communication and a Meeting Place for Migrant's Families: an Experience of the Ukrainian Greek Catholic Church	99
Kovalchuk Natalia. Phenomenon of Holiness in the Light of the Kyiv-Pechersk Paterikon	84	Segeda Sergiy. Bural-Valuit of the Hetman Danylo Apostol: History, Study, Modern Stage	102
		Chuba Galyna. Ukrainian Studies in the Jagiellonian University: Past and Present	105
		Shulga Yana. The Sanctuary on the Askold's Grave as an Object of Inner Pilgrimage in the 18th Century	109

IV. Preservation of the Ukrainian Identity under the Conditions of Globalization

Boyko Svitlana. Partner Relations between Diaspora and Ukraine in the Field of Ukrainian Studies	113	Bratski Arthur. Globalization and the Nation's formation Processes in Ukraine: Sociolinguistic Context	117
---	-----	---	-----

Voropayeva Tetiana. The World Ukrainians from the Perspective of Civilization's Identity	119	Ohirko Oleh. The Role of Church is in the Preservation of National Identity	148
Geregova Svitlana. The Problem of the Ukrainians National Identity's Preservation under Conditions of Globalization	125	Parkhomenko Nataliya. Specificity of Migrants' Adaptation in other Cultural Conditions	150
Hodovanska Oksana. Diaspora as a Form of Preservation of Ukrainian Identity (on the Example of the Kingdom of Spain)	129	Rozumny Maksym. Civilization Choice of Ukraine: an Analysis of Alternatives	153
Dzyra Olesia. Ideological Platform of the Ukrainian Liberal Movement in Canada in 1918 – 1939s (On the Example of Program Documents of the Ukrainian Self-reliance League of Canada)	132	Savojska Svitlana. Mechanisms of Interaction between Central and Local Authorities in the Field of Language Policy	156
Lavryk Daria. The code of Ukrainian Identity in Nominations of Mythical Images	135	Stefanenko Nataliia. Ethnic Mentality as a Factor of Adaptation of Ukrainians Abroad	159
Lytvyn Andriy. Preservation of Ukrainian Identity in Russia in the Early Twenty-First Century (View from Karelia)	139	Fedorchenko Iryna. Civilization Potential of National Character of Ukrainian Labor Migrants	161
Lialka Tetiana. The Role of Community in the Preservation of National and Cultural Identity of the Migrants in Ukraine	141	Chyk Anna. The Role of Collective Memory in the Formation of National Identity	164
Nabusko Victor. Information Space of Ukraine: Threats to National Identity and Information Sovereignty	143	Shchyhelska Halyna. The Role of the Ethnic Homeland in Preserving of National Identity of Countrymen Abroad	166
		Yavorsky Mykola. Migration and the Reconstruction of Identity on the Example of Modern Labor Migrants from Ukraine	169

V. Problem of Social Orphanage in Ukraine, Search for the Innovative Models and Technologies of Social Work with the Children of Migrants

Bezv Galina. Social Adaptation of Foster Parents in the Context of Substitution Custody of Children	173	Skrynnikova Viktoria. The Problem of Social Orphanage in Ukraine	184
Pliekhanova Alina. Socialisation's Problem of Adolescent Orphans in Ukraine	176	Sheptytska Tetiana. The Problems of Upbringing of Ukrainian Youth in the Diaspora Works in the 20 TH century	189
Rol Olga. Formation of Gender Identity of Personality in the Adolescent Age	178	Shcherba Halyna. Emigration of Young People from Ukraine as an Indicator of Social Orphanhood of Children of Migrants	192
Serkowska-Monka Jadwiga. "Euro-Orphanhood": Labor Migration as a Problem of Modern Family	181	Yavorska Iryna. Abandoned Children as a Social Phenomenon of Economic Migration at the End of 20 th – on the Beginning of 21 st Centuries (on the Materials of Chernivtsi Region)	194

VI. Cultural-Artistic and Socio-Political Life of Ukrainians under the Conditions of Emigration

Averyanova Nina. Ivan Pokhytonov in European Cultural Space	199	Lytvynenko Olena. The Role of Ukrainian Diaspora in Informative Context of EURO-2012	218
Humeniuk Olena. Cultural and Educational Activity of Ukrainian Students in Poland in 1920–1939 in the Context of Representation Achievements of the Ukrainian Emigration	202	Mohnatiuk Ihor. Methodology of Historical Studies in the I. Franko's Heritage: Ukrainians' Achievements in the Context of European Civilization	221
Demianenko Ludmyla. National and European Sources of Artistic Images in Ukrainian Prose at the End of the 19 th – on the Beginning of the 20 th centuries	205	Sorochuk Ludmyla. Forms of Prevention and Expansion of Ethno-cultural Tradition in Ukrainian Diaspora	225
Jerzhivskaya Natalia. Problem of Formation and Consolidation of the «Prague School's» Canon	209	Stambol Ihor. Activity of Ivan Lypa in Tarnov Branch of the Ukrainian Party of Independents-Socialists	228
Ivanchyshen Vitalii. Craft Stonework in the Traditional Culture of the Inhabitants of Podillia Region in the late 19 th – early 21 st Century (On the Example of Busha Village in Yampil District of Vinnitsa Region)	213	Khanenko-Freezen Natalia. Labor Migration and Literary Creation: to the Question of Phenomenon of "Labor Migrant's" Literature	230
Kovach Yevheniya. Informative Space of Ukrainians in the United States of America	216	Sheptytska Tetiana. "Kyiv Ex-Libris" of Bogdan Boytshuk: Ukrainian Capital through the Eyes of the Emigrant Poet	238
		Yankovska Zhanna. Linguo-Stylistik Manifestations of Folklore in Ukrainian Literary Prose of the First half of the 19 th century	241

In memoriam...

Sverstyuk Eugene. We Need Spirit's Height	244
--	-----

Reviews

Obushnyj Mykola. Usatenko T.P. Epistemology of Ukrainian Studies: Pedagogical Concept (Epistemologiya ukrainiznavstva: pedagogichnyj concept) / T. P. Usatenko. – Kirovograd: Imeks: LTD, 2014. – 128 p.	246	Tsvykh Volodymyr. Svitlana Savojska. Scientific Credo of Volodymyr Panibudlaska im Modern Paradigm of Historical-Political Space (Naukove kredo Volodymyra Panibudlasky u novitnikh paradygmakh istoryko-politychnogo prostory): Monograph. – Kyiv: Vyd. Center «Prosvita», 2012. – 384 p.	247
About the Authors	248		

УДК 314.74.821:331.556 (477)

Ольга Лозова

Образ дому та сім'ї у внутрішніх мігрантів України

Статтю присвячено узагальненню теоретичних й експериментальних засад дослідження образу світу. Наводяться результати психосемантичного аналізу понять «дім» і «сім'я» у свідомості внутрішніх мігрантів.

Ключові слова: свідомість, образ світу, внутрішні мігранти, Україна, порівняльний аналіз, образ «дому», образ «сім'ї».

The article is dedicated to the generalization of theoretical and experimental bases of studies of an image of the world. The results of psychosemantic analysis of the concepts of «home» and «family» in the consciousness of internal migrants are shown.

Keywords: consciousness, image of the world, internal migrants, Ukraine, comparative analysis, the image of «home», the image of «family».

У сучасному динамічному світі особистість дістає нові можливості для самореалізації й розвитку. Надаючи низку позитивних умов для особистісного самоздійснення людини, наш час створює для цього процесу й суттєві труднощі. Зокрема, внаслідок економічних змін в Україні значна кількість людей змушена виїжджати з рідних країв у пошуках роботи, поповнюючи собою когорту мігрантів.

Вивчення внутрішнього світу особистості залишається однією з актуальних проблем сучасної психології, саме поняття «образ світу» міцно увійшло до наукового обігу, а процеси формування образу світу є предметом вивчення таких відомих дослідників, як В. Гумбольдт, О. М. Леонтьєв, А. В. Петровський; М. Коул, С. Скрібнер, Г. Д. Гачев, В. В. Петухов, С. В. Лур'є, О. Ю. Артем'єва.

Реконструкція цілісних систем уявлень суб'єкта про світ, про інших людей і самого себе має велике значення в плані не лише теоретичного осмислення структурної організації індивідуальної свідомості: психологічний аналіз способів і критеріїв індивідуального світосприймання має вагу і для практичної психологічної діяльності.

Образ світу – багаторівнева система уявлень людини про світ, людей, саму себе і свою діяльність. Доведено, що регуляторами поведінки і діяльності виступають окремі уявлення й образи, що існують у контексті «цілісного образу світу» як його актуалізована тут і тепер частина [7]. У випадку міграції й пов'язаних з нею середовищних змін у суб'єкта неминуче трансформується й образ світу.

Концепція «образу світу» як психологічної категорії, в якій втілені фактично всі сторони психічної діяльності людини, була запропонована, як відомо, автором діяльнісного підходу О. М. Леонтьєвим. Значущість цієї наукової парадигми, на думку С. Д. Смирнова, полягає в тому, що О. М. Леонтьєв намітив контури нового підходу, в якому на перший план висувається проблема «образу світу» і залежності діяльності від образу, а запровадження до образу світу в якості п'ятого квазівиміру значень і смислів дозволяє говорити про можливість поширення цього поняття і на галузь раціонального пізнання. Розвиток ідей О. М. Леонтьєва дозволив його учням і послідовникам значно збагатити поняттєвий апарат науки про свідомість [7]. Проте, незважаючи на достатню вивченість різних структурних компонентів образу світу, і його остаточне визначення, і наповнення конкретним емпіричним змістом ще далеко до свого завершення.

Суб'єктивний образ світу має базову, інваріантну частину (загальна для всіх його носіїв) і варіативну (відбиває унікальний життєвий досвід суб'єкта). Інваріантна частина формується в контексті культури, відбиваючи її систему значень і смислів. Реалії сучасного світу утруднюють використання для реконструкції образу світу традиційних паттернів культури, адже мінливість інваріантної частини визначається тією соціокультурною реальністю, у яку занурена людина.

Тому кожне нове покоління «створює» такий образ світу, що дозволяє йому адекватно адаптуватися у світі й адекватно впливати на світ. Цей процес тісно пов'язаний із соціокультурними аспектами, зокрема, і з проблемою міграції. Упродовж життя людини образ світу, залишаючись у своїй основі досить стійким утворенням, зазнає постійних змін у зв'язку з об'єктивними трансформаціями реалій буття й розвитком внутрішньої позиції особистості.

Головним внеском С. Д. Смирнова у розробку даного поняття є розуміння образу світу як системи очікувань щодо розвитку подій реальності, очікувань, що визначають формування гіпотез сприйняття. «Образ світу є відображенням майбутнього, тобто являє собою систему наших очікувань, прогнозів відносно того, що відбувається... внаслідок наших вчинків. І ця прогностична спрямованість являє собою найглибшу і невіддільну характеристику образу світу, а не якусь факультативну функцію» [6, с. 35]. Тобто образ світу виконує прогностичну функцію, оскільки міра адекватності нашого сприйняття дійсності перевіряється на основі наших експектацій (очікувань) або гіпотез. Більш того, образ світу і є система експектацій, які породжують об'єкт-гіпотези [7]. Якщо гіпотеза помилкова, відбувається її заміна на основі раніше неврахованих зв'язків і відношень.

Внутрішні мігранти розцінюються нами як носії ментальності із «загрозеним майбутнім». Гіпотетично, часткова трансформація образу світу провокує у мігрантів зміни в системі експектацій, які породжують нові, змінені об'єкт-гіпотези стосовно зміненого світу. Типовим для України видом внутрішньої міграції є міграція трудова, що визначається як «рух, переселення та переміщення на постійній або тимчасовій основі носіїв робочої сили та праце-ресурсного потенціалу в регіональному, національному та міждержавному міграційному просторі з метою забезпечення відповідного економічного циклу відтворення та власних потреб трудових мігрантів» [1, с. 30]. Як визначальну характеристику трудової міграції називають її стихійність [6; 8]. У середовищі трудових мігрантів виділяють сезонних робітників-мігрантів, мігрантів, які працюють за контрактом, тимчасових, осілих, висококваліфікованих працівників-мігрантів.

Головними причинами, які спонукають людей до трудової міграції, є різний рівень економічного розвитку регіонів, безробіття, багатомісячні затримки з виплати заробітної плати, її мізерні розміри, зубожіння населення тощо. Як правило, трудовими мігрантами стають малокваліфіковані або некваліфіковані робітники з низьким соціальним статусом. Проте трудовими мігрантами стають і професіонали, які мають дефіцитні професії, вищу освіту і навіть вчені ступені.

Основні труднощі мігранта на новому місці – це, по-перше, висока вартість житла й прожитку за неможливості знайти заробіток, достатній для покриття всіх витрат. По-друге, фаховий і освітній рівень більшості потенційних мігрантів

не дозволяє їм претендувати на високооплачувані робочі місця. Процес адаптації мігрантів до нової територіально-поселенської культури, нового середовища, оточення ускладнюється безліччю важко вирішуваних економічних, соціальних і психологічних проблем, причому ці проблеми виникають не лише у мігрантів, але й у місцевих жителів.

Інша культура змушує мігранта до соціокультурної адаптації – відмови від колишнього способу життя, прийняття інших соціальних норм, правил і способів поведінки. Навіть за сприятливих умов соціокультурна адаптація – важкий, стресогенний процес. Тому нерідко внутрішній мігрант довго, десятками років, відчуває себе зайвим і нікому не потрібним.

Відомо, що за звичних умов регулятором людського пізнання виступає цілісний образ буття, який визначає можливості розвитку сутнісних сил людини, її особистісного начала. Як же змінюється світосприйняття і що специфічного з'являється в образі світу людей, які живуть в умовах відірваності від рідної домівки, розлуки із сім'єю, адаптації до нового соціального оточення й довкілля?

У 2010–2011 рр. В. О. Посмітною (під нашим керівництвом) було досліджено окремі особливості побудови образу світу в тій його частині, яка природним чином фруструється у внутрішніх (трудовах) мігрантів, – у частині уявлень про сім'ю та дім. Метою постало виявлення диференціальних змістово-структурних характеристик образу дому та сім'ї у внутрішніх мігрантів порівняно з мешканцями столиці.

Емпіричну базу дослідження склав такий методичний інструментарій: модифікована згідно з метою дослідження методика семантичного диференціала; методи систематизації, порівняльного та факторного аналізу даних. Обсяг досліджуваної вибірки склав 50 осіб віком від 23 до 33 років. Серед них: 25 киян та 25 внутрішніх мігрантів – мешканців різних регіонів України, що тимчасово працюють у Києві (39 жінок і 11 чоловіків); одружених – 18 осіб, 13 осіб перебувають у громадянському шлюбі, 7 мають дітей, 39 респондентів мають вищу освіту.

Досліджувані оцінювали поняття «дім», «сім'я» за 21 семіально-біполярно-градуйованою шкалою вербального семантичного диференціала [3]. Факторизація отриманих даних стосовно поняття «дім» у свідомості внутрішніх мігрантів показала таку семантичну картину.

У складі першого, біполярного, фактора (36% дисперсії) на одному полюсі виділились якості: відкритий (.946), веселий (.942), успішний (.877), затишний (.860), гарний (.852), дружній (.801), які свідчать про ідеалізацію дому. Протилежний полюс фактора представлено якостями: нудний (-.810), відлюдькуватий (-.687), дратівливий (-.682), неадекватний (-.624), рутинний (-.531), що можна представити як надмірну критичність стосовно оцінюваного об'єкта. В цілому фактор отримав назву «Амбівалентність оцінки».

Другий фактор (26% дисперсії) представлений якостями: сильний (-.905), діяльнісний (-.887). Протилежний полюс фактора склали конструкти: брудний (.868), маленький (.843), безвідповідальний (.743). Узагальнена семантика другого фактора також є подвійною: «доросла активність» тут протистоїть «дитячій безвідповідальності».

Семантика третього фактора (12% дисперсії) описується категоріями: важкий (.935), напружений (.647), які можна узагальнити, як «Сильна напруга».

Четвертий фактор (10% дисперсії) містить наступні шкали: рідний (.932), нещасний (-.761), на наш погляд, передається семантикою поняття «Ностальгія».

П'ятий фактор (9% дисперсії) представлений конструктом: постійний (.932). Семантику фактора можна експлікувати як «Надійність».

Узагальнюючи результати, можна побачити, що для цієї когорти дім є джерелом амбівалентних – як позитивних, так і негативних – емоцій. Досліджувані, з одного боку, ідеалізують дім, з іншого, – ставляться до нього надмірно критично. Ідеалізація дому, на нашу думку, пов'язана з ностальгією за рідною домівкою, через що пригадуються переважно позитивні моменти, негативні ж спогади притуплюються, їм надається менше значення. Водночас вимоглива критичність до дому може розцінюватися як сила, що спонукає внутрішніх мігрантів на переїзд до столиці, зміну місця проживання.

Критичність також може бути пов'язана з періодами повернення додому, адже після тривалого перебування в столиці у внутрішніх мігрантів дещо змінюються погляди, цінності, установки, потреби. Порівняння комфорту столичної квартири з відсутністю деяких зручностей, наприклад, у приватному будинку також є негативним фактором. Іншими словами, перебуваючи далеко від дому, внутрішні мігранти сумують за ним, зосереджуючись на позитивних спогадах, а повернувшись, концентруються на недоліках. Такі коливання не можуть не спричинити психологічної напруги.

Крім того, амбівалентність емоційного ставлення до дому пов'язана з невизначеністю соціального статусу мігрантів, оскільки більшість досліджуваних виїхали з дому ще в юнацькому віці. Самостійне життя в столиці, необхідність приймати рішення, здійснювати вибір і нести за нього відповідальність спонукає внутрішніх мігрантів до швидкого подорослішання, зміни соціальної позиції дитини на позицію дорослого. Тому під час відвідин рідного дому, де до них звикли ставитися як до дитини, що потребує порад і керування, досліджуваним складно визначитись зі статусом і відповідним йому стилем поведінки.

Результати, отримані внаслідок факторного аналізу оцінок поняття «дім» у киян.

Перший фактор (35% дисперсії) представлений якостями: нещасний (.947), рутинний (.902), неадекватний (.881), нудний (.801), безвідповідальний (.611), які поєднано з якостями: затишний (-.917), гарний (-.881), рідний (-.768), тож узагальненою характеристикою для першого фактора є характеристика «Набридла буденність рідного затишку».

До другого фактора (21% дисперсії) увійшли такі конструкти: відкритий (.920), постійний (.913), дружній (.894), відлюдькуватий (-.781), веселий (.533), які можна узагальнити як «Відкрита доброзичливість».

Зміст третього фактора (15% дисперсії) складають шкали: маленький (.877), брудний (.833), важкий (-.744), напружений (-.662), визначається категорією «Напруженість тісноти».

Четвертий фактор (11% дисперсії) включає шкали: діяльнісний (.898), сильний (.725), успішний (.674), який можна назвати «Престижність».

До складу п'ятого фактора (10%) увійшло поняття: дратівливий (.946), семантика якого промовляє сама за себе.

Узагальнено можна підсумувати, що дім для киян є джерелом амбівалентних почуттів, він – і затишне місце для відпочинку, де немає місця неприємним несподіванкам, і дратівливий фактор. На відміну від мігрантів, які приїжджають додому переважно на свята, через що дім у них пов'язаний із сильними, яскравими переживаннями, для киян, які постійно проживають вдома, він асоціюється з буденністю, одномаїтністю, рутиною, звичним побутом, він часто набридає, викликає нудьгу, дратівливість і прагнення щось змінити.

Дім для киян також – предмет гордості, уособлення успіху, символ успішності, престижу, яких демонструє рівень особистих досягнень. Одну з причин такого ми пов'язуємо з високою вартістю житла у столиці, де лише успішна людина з високим рівнем доходу здатна самостійно придбати житло. І якщо внутрішні мігранти завжди можуть повернутися на малу батьківщину, де більшість з них має власний будинок, то у киян такої можливості немає. Вимушеність проживання декількох поколінь в одній, зазвичай невеликій, квартирі стає джерелом негативних переживань, тому дім для киян асоціюється із захаращеністю, брудом. Зауважимо, що негативне сприйняття дому може бути пов'язане ще з тим, що слово «дім» киянами асоціюється не з власне квартирою, а з усім багатоквартирним будинком: з гамором сусідів, брудним під'їздом тощо.

Кореляційний аналіз показав таку різницю в уявленнях про дім у киян та внутрішніх мігрантів: $r = -0,147$ ($p \leq 0,005$).

Семантичне поле поняття «сім'я» у внутрішніх мігрантів має таку факторну конфігурацію.

До складу першого фактора, який пояснює 28% дисперсії, увійшли такі конструкти: сильний (.911), гарний (.846), дружній (.843), постійний (.841), затишний (.829), відкритий (.761), успішний (.676), веселий (.596). Фактор отримав назву «Ідеальна сім'я».

Другий фактор (22% дисперсії) представлений лексемами: важкий (.967), дратівливий (.927), рутинний (.914), великий (.856), напружений (.554), тож узагальненою характеристикою цього фактора є «Важкість напруження».

Провідними семантичними ознаками третього фактора (15% дисперсії) стали конструкти: нещасний (.897), відлюдькуватий (.780) і нудний (.683), через що фактор було названо «Дистанційованість від негативу».

Четвертий, біполярний, фактор (13% дисперсії) включає в себе конструкти: ненависний (-.967) на одному полюсі та рідний (.745), діяльнісний (.607) – на другому. Семантика конструктів об'єднується категорією «Амбівалентність ставлення до рідного».

П'ятий фактор (13%) представлений конструктами брудний (.924) та безвідповідальний (.733), що дозволяє визначити зміст фактора як «Несамостійність».

Узагальнюючи, констатуємо, що для внутрішніх мігрантів характерною є ідеалізація сім'ї, яка на нашу думку, пов'язана з ностальгією. Сум, туга за рідними гіперболізує ремінісценції позитивних моментів сімейного життя, тоді як негативні враження забуваються, їм надається дедалі меншого значення.

З іншого боку, мігранти розуміють і визнають, що сім'я страждає внаслідок їх відсутності, що вони не в змозі повною мірою виконувати батьківські функції або приділяти достатньо уваги власним батькам. Сім'я для досліджуваних дистанційована, вони не беруть участі в прийнятті сімейних рішень, зменшується значущість сім'ї в їхньому власному житті, а сімейні проблеми з часом сприймаються ними як щось віддалене. Єдиним важелем впливу на близьких, єдиною формою участі в житті сім'ї залишається заробляння грошей і матеріальне її забезпечення, що передбачає для мігранта проживання і працю в столиці.

Факторизація оцінок поняття «сім'я» киянами також виокремила п'ять факторів.

Перший, біполярний, фактор (32% дисперсії) увібрав у себе конструкти: напружений (.928), нудний (.725), нещасний (.639) рутинний (.631) на позитивному полюсі; на негативному – діяльнісний (-.841), затишний (-.802) рідний (-.766),

що можна узагальнити так: «Рідний затишок як противага напруженим будням».

Другий фактор (22% дисперсії) представлений конструктами: дружній (.874), успішний (.664), сильний (.613). Негативний полюс склав конструкт брудний (-.706). Фактор отримав назву «Чистота сімейної дружби».

До складу третього фактора (17% дисперсії) увійшли конструкти: ненависний (-.908), безвідповідальний (.955), гарний (.731). Фактор можна назвати «Лібералізм на противагу ненависті».

Четвертий фактор (14% дисперсії) містить конструкти: дратівливий (.864), важкий (.735), який можна узагальнити як «Дратівливість».

До складу п'ятого фактора (9% дисперсії) увійшло одне поняття: постійний (.936). Фактор було названо «Стабільність».

Отже, сім'я сприймається киянами, з одного боку, як рідна й затишна, яка викликає приємні переживання, виступає оплотом стабільності, запорукою дружби. З іншого ж боку, вона асоціюється з буденною одноманітністю, нудною рутинною, що викликає напругу. Родина киян навіть дратує, адже, на відміну від мігрантів, які рідко відвідують сім'ю, корінні мешканці міста бачаться з рідними щодня. Крім того, дратівливість, на нашу думку, може бути пов'язана з конфліктом поколінь, оскільки більшість досліджуваних проживає в одній квартирі з батьками. Саме тому фактор сімейної дружби виступає запорукою збереження родини.

Сімейний лібералізм набуває важливого значення у збереженні особистої автономії кожного. Зауважимо, що кияни частіше за мешканців регіонів застосовують ліберальний стиль сімейного виховання, що будується на визнанні можливості й доцільності незалежного існування дорослих і дітей. Те, що однією з найважливіших сімейних цінностей киян виступає свобода кожного члена сім'ї, також може бути пов'язане з проживанням на невеликій території представників декількох поколінь, адже за таких умов зазіхання на особисту свободу поведінки може призводити до спалаху ненависті й загострення конфліктних ситуацій.

Кореляційний аналіз показав таку різницю в уявленнях про сім'ю у киян і внутрішніх мігрантів: $r = -0,204$ ($p \leq 0,005$).

Характерними рисами образу дому у свідомості внутрішніх мігрантів України є: амбівалентність оцінок та мінливість емоцій, пов'язаних із домом (поєднання ідеалізації з вимогливою критичністю); подвійна семантика віку й дорослішання (доросла активність, яка пов'язана з домом, протиставлена дитячій безвідповідальності); вбачання в домі джерела напруги та об'єкта докладання великих зусиль; пов'язаність образу дому з невизначеністю власного соціального статусу.

Семантичне поле поняття «сім'я» у внутрішніх мігрантів окреслене такими факторами: «ідеалізація сім'ї», пов'язана з ностальгією; «важкість напруження та несамостійність», пов'язана з необхідністю матеріального забезпечення родини; «дистанційованість від негативу», яка зменшує значущість сім'ї у житті особистості; «амбівалентність ставлення до рідного», спричинена відсутністю активної участі в життєдіяльності сім'ї.

1. Леонтьев А. Н. Психология образа / А. Н. Леонтьев // Вестник Моск. ун-та. – Сер. 14. Психология. – 1979. – № 2. – С. 3–13.
2. Обухов А. Исторически обусловленные модификации образа мира / А. Обухов // Развитие личности. – № 4. – 2003. – С. 51–68.
3. Петренко В. Ф. Основы психосемантики / В. Ф. Петренко. – 2-е изд., доп. – СПб.: Питер, 2005. – 480 с.
4. Петухов В. В. Образ мира и психологическое изучение мышления / В. В. Петухов //

Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. – 1984. – № 21. – С. 13–21.
 5. Романюк М. Д. Міграції населення України за умов перехідної економіки: Методологія і практика регулювання / М. Д. Романюк. – Л.: Світ, 1999. – 292 с.
 6. Смирнов С. Д. Психология образа: проблема активности психического отражения / Смирнов С. Д. – М.: МГУ, 1985. – 231 с.
 7. Смирнов С. Д. Понятие «образ мира»

и его значение для психологии познавательных процессов / С. Д. Смирнов // А. Н. Леонтьев и современная психология. – М.: Наука, 1983. – С. 149–155.
 8. Трудова міграція громадян України. Біла книга / за ред. О. У. Хомра, М. А. Ожеван, Т. П. Петрова та ін. – К.: Київський університет, 2006. – 201 с.
 9. International Encyclopedia of population. – N. Y., 1984. – 236 p.

УДК 371.013:331.556

Олена Малиновська

Шкільництво для дітей мігрантів: деякі аспекти міжнародного досвіду

У статті йдеться про зарубіжний досвід організації освіти для дітей мігрантів, а саме, допомоги в адаптації репатріантів до освітньої системи на батьківщині (Греція), навчання рідної мови в країнах перебування (країни колишньої Югославії), використання якого може бути корисним для розвитку освіти для дітей мігрантів в Україні.

Ключові слова: шкільництво, діти мігрантів, освітні проблеми, міграційна політика.

The article is devoted to the good practices of education's organization for migrant children, in particular, the support of the adaptation of returnees to the education system in the motherland (Greece), studying of native languages in the countries of stay (countries of former Yugoslavia), which can be used for the development of education of migrant's children in Ukraine.

Keywords: School, Migrant's children, Educational Problem, Politics towards Migrant.

Приклад країн, які раніше були донорами робочої сили для міжнародного ринку праці, проте згодом почали динамічно розвиватися (не в останню чергу завдяки коштам, заробленим трудовими мігрантами за кордоном, набутих ними знанням та соціальним зв'язкам), свідчить, що важливим індикатором позитивних змін є повернення на батьківщину громадян, які виїхали раніше, та їхніх нащадків. Він також доводить, що важливою складовою заохочення повернення співвітчизників та їхньої реінтеграції є заходи, націлені на задоволення освітніх запитів дітей мігрантів, які в силу життєвих обставин частину свого короткого життя провели за кордоном, або й народилися в зарубіжній державі. Система освіти для таких дітей розвивалася, як правило, за двома напрямками. По-перше, це організація національного, передовсім мовного навчання в країнах перебування, а по друге, – підтримка включення дітей мігрантів, які повернулися на батьківщину, до освітньої системи вдома. Враховуючи аналогічні потреби України, зарубіжний досвід організації шкільництва для дітей мігрантів вартий вивчення та врахування.

Зокрема, цікаві рішення з цього приводу приймалися та реалізовувалися у 1980-х – 1990-х рр. минулого століття в Греції. Першу масову хвилю еміграції країна пережила ще наприкінці XIX – на поч. XX ст., а впродовж 1950–1974 рр. вона втратила в результаті виїзду за кордон понад 1 мільйон осіб. Це було наслідком не лише економічних, а й політичних причин, зокрема, громадянської війни 1946–1949 рр., правління військової хунти в 1967–1974 рр. У зарубіжних державах опинилася чи не шоста частина населення країни. Інтенсивність еміграції була значно вищою, ніж із інших держав Південної Європи, що також постачали робочу силу на Захід. За даними офіційної статистики, у 1955–1973 рр. до Німеччини виїхали 603,3 тис. греків, до Австрії – 170,7 тис., США – 124 тис., Канади – 80,2 тис. [4].

У 1950–1960-ті рр. в умовах високого безробіття і швидкого вивільнення робочої сили із аграрного сектору, яка не знаходила застосування в інших сферах виробництва внаслідок їх повільного розвитку, уряд сприяв виїзду громадян за кордон. Проте в 1970-ті рр. в умовах «нафтової кризи» західноєвропейські держави різко обмежили в'їзд іноземних працівників, трудова еміграція з Греції загальмувалася. Почав наростати зворотній потік. Він був обумовлений не лише зменшенням попиту на додаткову робочу силу на

західноєвропейському ринку праці, а й, великою мірою, демократизацією країни після повалення військової хунти у 1974 р. та новими перспективами розвитку, які відкрилися завдяки вступу Греції до ЄС у 1981 р. Крім працівників-мігрантів, на батьківщину почали повертатися політичні біженці, зокрема ті, хто залишив країну в результаті громадянської війни кінця 1940-х рр., і кому до 1982 р. повернення до Греції було заборонено.

За підрахунками вчених, у 1971–1986 рр. 628 тис. греків повернулися на батьківщину, тобто понад половина емігрантів повоєнної доби. 61% з них прибули із Західної Європи, переважно з Німеччини, інші – з-за океану. 42% мігрантів перебували за кордоном понад 10 років. Третина з них народилася там у батьків-греків. Разом з батьками щорічно прибувало приблизно по 5 тис. німецькомовних дітей і 4 тис. англomовних.

За таких умов важливим напрямом міграційної політики Греції стала реінтеграція мігрантів в грецьке суспільство, у т. ч. мігрантів «другого покоління», серед яких першорядного значення набули заходи з адаптації дітей та молоді до освітньої системи країни.

Спочатку було встановлено порядок, за яким діти, які за кордоном відвідували початкову школу, зараховувалися до відповідного класу грецьких шкіл без додаткового тестування і не атестувалися з грецької мови упродовж першого року навчання на батьківщині. Учні старших класів, якщо вони провчилися за кордоном понад два роки, також приймалися в грецькі школи без іспитів і не атестувалися з мови впродовж першого року навчання. З інших предметів вони мали складати іспити в кінці року, проте їх приймали в усній, а не письмовій, як зазвичай, формі. Крім того, встановлювався прохідний бал на рівні 8 замість звичайних 10 балів з 20 можливих. Після другого року навчання діти мігрантів уже мали складати іспити з грецької мови, проте усні, а не письмові, з мінімальним балом 8. З інших предметів вони мусили складати письмові іспити і мінімальний бал для них був уже таким же, як і для інших учнів, тобто 10 [5, р. 23].

Однак, саме лише послаблення вимог до учнів-репатріантів не вирішило проблему і наступним кроком влади стало створення для них 1981 р. спеціальних класів. Існували класи прийому першого типу, класи прийому другого типу, а також класи підтримки.

Останні були групами для додаткових занять із грецької мови (10 годин на тиждень), які відвідували учні, що навчалися у звичайних класах за звичайними програмами разом з місцевими однолітками. Важливо, що діти, які відвідували додаткові уроки, отримували грошові субсидії. У таких групах налічувалося по 3–9 учнів.

Якщо ж збиралося понад 10 дітей-репатріантів, формувалася спеціальний клас прийому, де заняття проходили паралельно із звичайними шкільними заняттями.

У класі прийому першого типу упродовж року відбувалося інтенсивне вивчення грецької мови, історії та культури, а також викладалися математика, фізика, хімія. Його учні приєднувалися до основного класу лише на уроках фізкультури, музики, малювання, що мало забезпечити розвиток спілкування з однолітками грецькою мовою, поступове включення до навчального процесу. Оволодівши мовою в достатньому обсязі, діти-репатріанти мали увійти до звичайних шкільних класів.

Класи прийому другого типу створювалися для дітей, які впродовж року не змогли оволодіти мовою у достатньому обсязі, мали проблеми з інших предметів. Навчання в таких класах тривало 2, інколи 3 роки. В ідеалі заняття мав вести двомовний вчитель. Такий клас могли відвідувати не лише діти-репатріанти, а й народжені в Греції, які з різних причин потребували додаткових занять з основних предметів.

Чи створювати такі класи і за якою схемою, вирішувала адміністрація школи разом із батьками, залежно від кількості та потреб учнів, яким була необхідна допомога. В різні роки у державних школах діяли 400–500 класів прийому, а також 500–700 груп додаткового мовного навчання [2, р. 19].

У 1990-ті рр., коли репатріаційний потік до Греції значно посилювався за рахунок етнічних греків, які прибували з країн колишнього СРСР та Югославії, було створено низку спеціальних шкіл для грецьких дітей з-за кордону. Зокрема, в Афінах діяли дві початкові, дві середні школи та два ліцеї для англійських дітей. По одній школі різного рівня, які орієнтувалися на німецькомовних дітей, було відкрито в Салоніках. У столиці було відкрито також дві початкові і дві середні двомовні школи. Такі ж двомовні школи з'явилися в Салоніках. У них навчалися англо-, франко- та німецькомовні діти репатріантів [3, р. 158].

Відповідно до нового закону про освіту 1996 р. такі школи отримали назву міжкультурних, а їхня кількість зросла до 26 (13 початкових, 9 середніх та 4 ліцеї). Статус міжкультурної школа може бути, якщо греки-репатріанти та іноземці становлять не менше 45% учнів. Вчителі таких шкіл повинні, як говорилося в законі, проходити спеціальну підготовку, а державні навчальні програми адаптуватися залежно від потреб учнів.

За цим же законом 1996 р. було засновано дві інституції, покликані здійснювати моніторинг, консультації та сприяти розвитку міжкультурної освіти. Це Інститут освіти греків-репатріантів та міжкультурної освіти, який мав досліджувати проблеми освіти мігрантів в Греції та грецької освіти за кордоном [6, р. 62], а також Спеціальний секретаріат з питань освіти грецької діаспори та міжкультурної освіти у Міністерстві освіти Греції.

Зазначені заходи для учнів-репатріантів високо оцінювалися фахівцями та грецьким суспільством. Водночас, на їхню адресу висловлювалася й заслужена критика. По-перше, класи і школи для дітей мігрантів були досить дорогими і не могли бути створені за місцем проживання учнів, тому вимагали тривалих переїздів дітей. По-друге, рівень під-

готовки вчителів, забезпечення навчальними посібниками далеко не завжди відповідали потребам освіти іншомовних дітей. По-третє, висловлювалися застереження, що замість сприяння інтеграції спеціальні класи, навпаки, обумовлювали сегрегацію дітей мігрантів. Тому найбільш прийнятною, дешевою та ефективною формою адаптації до навчальної системи країни було визнано групи з позашкільних занять. Разом з тим, міжкультурні школи та спеціальні класи відіграли важливу роль в інтеграції дітей репатріантів. Крім того, завдяки ним було накопичено досвід міжкультурної освіти, потреба в якій зростала водночас із перетворенням Греції з країни, яка постачала робочу силу за кордон, на країну призначення для іноземних мігрантів.

Ще однією країною, де розвиток шкільництва для дітей мігрантів перетворився на важливий напрям державної міграційної політики, була колишня Югославія (СФРЮ). На відміну від Греції, в центрі уваги тут перебувала освітня діяльність, що організовувалася в країнах перебування мігрантів.

СФРЮ – єдина із соціалістичних держав, де визнавалося право громадян вільно виїждати за кордон. Як і сусідня Греція, у 1960-х – 1970-х рр. вона перетворилася на одного з основних експортерів робочої сили для Західної та Північної Європи. За кордоном працювали 600–800 тис. югославських громадян. Щорічний виїзд сягав 40–50 тис., водночас на батьківщину поверталися приблизно 25–30 тис. осіб на рік [7, с. 301]. Основними країнами працевлаштування були Австрія, Німеччина, Франція, Швеція та інші європейські країни.

Влада завжди трактувала роботу громадян за кордоном як тимчасову, наполягаючи, що ці особи залишаються частиною югославського суспільства. Відповідно, державні органи всіх рівнів, профспілки, громадські організації були покликані всіляко зміцнювати зв'язки з мігрантами, сприяти їхньому поверненню. Вагомою складовою такої політики була освітня та виховна діяльність.

Оскільки на момент розгортання трудової міграції основними її учасниками були молоді люди, найчастіше вихідці з сіл з досить низьким рівнем освіти, спочатку основна увага приділялася професійній освіті молоді за кордоном. Вона розглядалася як вид захисту інтересів мігрантів, засіб покращення їхнього становища на зарубіжному ринку праці, сприяння доступу до краще оплачуваних і більш престижних робочих місць, а також полегшення повернення та працевлаштування на батьківщині. 1975 р. суб'єкти югославської федерації (республіки та краї), профспілки та інші громадські організації підписали суспільну угоду* про освіту югославських робітників за кордоном. В ній підкреслювалося, що професійна освіта мігрантів має відповідати інтересам країни та потребам її ринку праці. Було вироблено принципи організації навчання, підбору навчальних програм та кадрів викладачів. Право на реалізацію програм професійного навчання за кордоном могли отримати навчальні закладами, які успішно виконували цю роботу вдома. Вони повинні були співпрацювати з дипломатичними представництвами

* Суспільна угода – це акт, що мав у СФРЮ характер закону. Відповідно до пануючої концепції самоуправління, така угода мала виражати спільні інтереси рівноправних суспільних суб'єктів: організацій об'єднаної праці, тобто підприємств та установ, органів влади та громадських організацій. Шляхом укладання суспільних угод забезпечувалося регулювання важливих соціально-економічних відносин. В цих документах визначалися цілі суспільного регулювання тієї чи іншої сфери, засоби їх досягнення, а також матеріальна та суспільна відповідальність учасників за спільно прийняті зобов'язання.